

BLAND ASFALT OCH OGRÄS

BE NORDLING

Fjordar och fjäll i all ära, men ostyrig och till synes oansenlig stadsnatur döljer oanade djup. På skräpmarken, i tomrummen, de där till synes bortglömda hörnen spirar liv som utmanar våra förståelser av stadens mening, av produktivitet och av tillvarons möjligheter. Kan dessa sega överlevare säga något om vår egen överlevnad i en värld på glid? Be Nordling skriver.

Förtätning är en central stadsplaneringsstrategi sedan flera årtionden. Den täta staden betraktas ofta också som en hållbar stad. Detta i motsats till *sprawl*, det vill säga fenomenet utglesning, där städer breder ut sig över allt större geografiska områden. Till argumenten hör att en tät stad minskar transportbehovet och samtidigt besparar hittills oexploaterade naturområden runt om staden. Den täta innerstaden med mångsidiga funktioner är numera något av ett ideal för stadsutveckling.

I en sådan stad blir det nästan oundvikligt att naturområden får stryka på foten för att ge plats åt byggande. Samtidigt har insikten om att en fungerande grön infrastruktur är nödvändig ökat, inte minst i takt med de utmaningar som följer av klimatkrisen. Hårdgjorda ytor beklädda med sådant som asfalt eller sten är till exempel känsligare för skyfall, och trädfattiga stads-

rum mer utsatta för såväl vind som hetta. Ur det här perspektivet ger en grönare och mindre kompakt stad bättre förutsättningar. Tanket har därför gått mot att städer måste vara både gröna och täta, även om åsikterna går isär när det gäller förverkligandet.

Övertygelsen om den täta stadens effektivitet har emellertid upprepade gånger kommit på skam. Ett exempel är att bilanvändningen inte verkar minska till följd av förtätning (där det sker är det ofta på grund av explicita satsningar på infrastruktur som gynnar andra trafikformer). Tvärtom tenderar bilanvändningen att öka i takt med att invånarna blir fler, och infrastrukturen för bilism tar i många städer betydligt mer av stadsrummet i anspråk än vad grönytorerna gör.

Att värna kvalitet framom kvantitet, eller mindre ytor men höga naturvärden framom stora grönytor – ett av de sätt som förespråkas för att förverkliga kombinationen av täthet och gröna ytor – kan också det lätt bli en skenmanöver om man inte samtidigt säkerställer att de habitat som bevaras är tillräckliga och hänger ihop tillräckligt väl. Biodiversitet och områden med särskilt rik natur är utan tvekan nödvändiga, men samtidigt försvårar själva fragmenteringen av det gröna rummet många arters överlevnad.

NÄR URBANITETEN NÄR UT ÖVERALLT

Trots denna stadsplaneringens strävan att hålla stad och landsbygd åtskilda, är urbanisering de facto inte förbehållen staden. Urbanisering åtföljer industrialisering, och på så sätt är också landsbygden föremål för en urbaniseringsprocess med ett allt intensivare industrijordbruk, en bilburen livsstil och globala flöden av varor. I modernitetens narrativ likställs urbanisering ofta med utveckling. Alltså som en linjär beskrivning av historien som en serie framsteg – produktivare, effektivare, intensivare. Med geografen **David Harvey** kan vi fråga oss vilken sorts utveckling urbaniseringen i själva verket är. Vem tjänar på den? Hur eller för vem blir det urbaniserade livet bättre?

Harvey framhåller att urbaniseringen i själva verket är en fundamental och nödvändig del av kapitalistisk expansion, kapitalet kräver ständigt nya utlopp för att inte kris ska uppstå. I det urbanas ständiga förvandlingar finns det alltid avsättningsmöjligheter för kapital. Onekligen finns det vinnare, nämligen den välbärgade klass som kan bo flottare, konsumera sig till trivsel och flytta när livsmiljön blivit alltför hårt exploaterad. Men en stor del av alla världens stadsbor kan inte fritt välja hur och var de ska bo.

Är urbaniseringen alltså ett steg mot ett bättre liv – eller kunde vi lite tillspetsat säga att hårt driven urbanisering är ett kapitalets, snarare än människors, habitat? Är våra städer ens våra om de utvecklas inte främst för behov utan för vinster?

Urbaniseringsprocessen kräver en diskussion om vad staden är eller borde vara. Här kan marginalerna hjälpa oss att se staden i nytt ljus. Den amerikanska antropologen **Anna Lowenhaupt Tsing** skriver i *The Mushroom at the End of the World*, med underrubriken *On the Possibility of Life in Capitalist Ruins*, fram en sorts manifest över möjligheten av en annan värld i kapitalismens ruiner. Svampen hon skriver om, matsutake eller på svenska goliatmusseron, växer ofta på "störd" mark, alltså miljöer som rubbats av mänskliga verksamheter. Härigenom blir svampen och de mångskiftande praktiker runt den en bild över det liv som kan spira också på ställen som kan verka förstörda och ofruktbara.

Den värld hon beskriver rymmer prekaritet, varufiering och ekologisk förstörelse. Men bilden är inte allomfattande och även om matsutaken inlemmas i ett internationellt varuflöde där den standardiseras, paketeras och förses med streckkod, finns det också andra praktiker i vardera ändan av flödet, praktiker som inte låter sig inordnas i de kapitalistiska marknadsprinciperna. Människor söker, samlar, säljer eller skänker svamparna i vad hon kallar perikapitalistiska sammanhang, alltså i utkanterna av kapitalismens revir. I dessa zoner trängs

framstegsnarrativet undan av ett ”lapptäcke av prekär överlevnad” – ibland osäkert, men likväl ett liv som inte styrs enbart av den kapitalistiska logiken.

MÖJLIGHETER I MARGINALERNA

Just uppmärksamheten på det som ligger utanför eller bjuder motstånd öppnar för nya perspektiv, för andra möjligheter. Att på det här sättet betrakta vår omgivning med nya ögon kunde hjälpa oss få syn på sådant som ofta förbises om man försöker lösa dagens problem med mer av det som orsakat problemen. Om teknik, storskalighet, växande produktion och den följaktligen alltmer likriktade världen inte förmår tackla pågående hållbarhetskriser, finns det då någon annan väg att ta?

I en underbar fotobok från det sena nollnolltalet, *La Ciudad Jubilada* (Den pensionerade staden) dokumenteras pensionerade arbetares ”informella” odlingar i diverse bortglömda hörn av Barcelona. Denna stadsodling framstår vid första anblick kanske som harmlost tidsfördriv, men är ett uttryck för en urban autonomi inte helt olik livsformen bland de brokiga grupper av svampplockare Lowenhaupt Tsing möter. Utanför institutionaliserade marknader och statlig insyn organiserar de sig i praktiker som utmanar gränserna mellan såväl stad och landsbygd som fritid och arbete eller produktion och konsumtion.

Barcelonas pensionärer påminner mig om ett liknande exempel i Åbo där ett antal immigranter och någon enstaka finländare lät sina odlingslotter breda ut sig över intilliggande åkrar och banvallar i några av de mest exemplariskt skötta odlingar jag överhuvudtaget sett.

Utmaningen här är att inte gestalta samtiden utifrån, som ett oundvikligt om än beklagligt tillstånd vi bara passivt kan åse och i bästa fall anpassa oss till. Samhället kan förändras – frågan är hur. Och här är det viktigt att se hur lätt vi fastnar i föreställningar, exempelvis om hur hållbarhet ska uppnås. De möjligheter som dryftas i offentligheten handlar allt

som oftast om teknisk utveckling, storskaliga lösningar och helst globalt genomförande.

Förvisso kan inte ekologisk hållbarhet reduceras till ett livsstilsprojekt, om det så gäller att konsumera ”rätt” eller mikromanagera sin vardag. Däremot kanske det faktiskt handlar om livsform, om hur vi gestaltar meningen med våra liv och livets möjligheter. Internationella och nationella reformförsök strandar ju gång på gång – vanligtvis för att de strider mot ekonomiska intressen, såsom när oljeländer torpederar förslag till internationella avtal eller stater backar i fråga om lagstiftning under hot om kapitalflykt.

För oss som vill se ett annorlunda samhälle handlar det alltså om att inte föreställa oss att vi ödmjukt kan invänta förändringen uppifrån, utan se hur vi kan skapa den själva. Då blir marginalerna inte bara ett undantag utan en livsnödvändighet. Om staden som kapitalistiskt habitat inte finns till för oss som bor där, hur kan vi återta den? På den frågan ger guerrillaodlingar i stadsrummet ett nära nog revolutionärt svar genom de anspråk de gör på staden genom att ta rummet i besittning, och genom sitt bidrag till försörjning som gör staden livgivande för dess invånare, inte bara produktiv för kapitalbildning. Samtidigt påminner de här odlingarna oss om möjligheterna till livsformer utanför den varuifierade samhällssfären.

MER ÄN ÖVERLEVNAD

Också marginalerna själva är fascinerande berättelser om andra möjligheter. För precis som vi är fast i föreställningarna om nödvändigheten i det befintliga systemets strukturer, tenderar vi att inte se träden för all skog – eller kanske maten för allt ogräs. Eftersom vi är så indoktrinerade i den kapitalistiska ekonomins syn på effektivitet – storskalighet, produktivitet, ekonomisk lönsamhet och så vidare – tenderar andra lösningar att avfärdas som utslag för irrationalitet eller naivitet. Små gröna plättar i stadsrummet blir sällan ens påtänkta som potentiella platser för matproduktion, annat än av hängivna hobbyodlare – eller den

som bokstavligen drygar ut sin försörjning med egna odlingar (alls inte ovanligt i det globala syd).

Och ändå kan till och med den smala kilen mellan två körfiler till exempel rymma löktrav, maskrosor, ryssgubbe, kirskål och nässlor, för att nämna några få. Alla ätliga, fler av dem dessutom synnerligen näringsrika. Den för många okända löktraven är trots sin ringa prestige faktiskt en av världens äldsta kända kryddor, som hittats i flera tusen år gamla lerkärl. Av det mindre smickrande namnet ryssgubbe kan man knappast sluta sig till att det handlar om en mycket användbar växt, men bland annat kan dess blomställningar ätas som broccoli. Superkändisen maskrosen, denna sinnebild för naturens tålighet inför motgångar, känner säkert alla till – och kanske också att den använts både till kaffesurrogat och sallat. Nässlan och kirskålen tarvar knappast någon introduktion, dessa vårprimörer framom andra. Det växer alltså mat på platser där förhållandena är så ogynnsamma att vi inte ens alltid tänker på dem som grönområden.

Faktum är att städer ofta är fulla av mat som sällan ens betraktas som just mat. Prydnadsväxter som daglilja, funkia eller guldlök är alla traditionella grönsaker, rentav delikatesser, i andra delar av världen. Dahlian hämtades ursprungligen till Europa för sina ätliga knölar. Dessutom finns det mängder av områden, såsom artfattiga gräsmattor, som kunde berikas med ätliga växter. Listan över möjligheter kan göras lång, men poängen är att inte all mat behöver odlas på väldiga åkrar eller skördas med tröska. Matproduktion i städer är i själva verket ett urgammalt fenomen, och fram till mitten av 1900-talet kändes städer också här av insprängda åkerlappar, trädgårdsland, husdjur och senare även odlingslotter och koloniträdgårdar.

Frågan om potentiella gifter i citygrönsakerna är inte oviktig, men handlar ofta om proportioner och omständigheter – riskerna i en finländsk stad är betydligt mindre än i världens hårt trafikerade miljonstäder. Dessutom har exempelvis mängden tungmetaller

i miljön minskat bland annat genom att bly förbjudits i bensin, medan kadmium fortfarande kan finnas i importerat konstgödsel. Dessvärre används också olika gifter bland annat för ogräsbesprutning inom jordbruket.

Tanken här är inte att reducera de komplexa frågorna om matproduktionens hållbarhet och urban utveckling till ett enkelt koncept och det är klart att det professionella jordbruket inte kan ersättas av småskaliga och sporadiska planteringar. Min avsikt är inte heller att romantisera marginalerna eller prekär om än driftig överlevnad. Men de utmaningar matproduktionen och faktiskt hela samhället står inför kräver mångfald, ofta experimentell, snarare än enskilda patentlösningar.

Det bättre livet kan inte reduceras till en from förhoppning (eller aldrig så kristallklar teori) om en annorlunda morgondag, utan förändringen kommer av att vi förändrar våra sätt att leva. Det kan samtidigt betyda en konfrontation inte bara med de konkret mest miljö- eller klimatfarliga verksamheterna utan också med samhällets övergripande värderingar och mål.

Kan Lowenhaupt Tsings bild av tillvaron som ett lapptäcke vägleda oss? Alla lösningar fungerar inte överallt, men kanske någon kan hjälpa oss vidare. Filosofen **Raoul Vaneigem** talade om överlevnadssjukan – livet genom de ekonomiska villkoren reducerat till basal överlevnad. Om vi börjar betrakta staden som ett potentiellt matlandskap och inte bara ett landskap för konsumtion, kanske den bilden kan ge plats för en mer skapande, livgivande livsform än blott överlevnad? En livsform där vi inte bara är konsumenter av det som någon annan någon annanstans valt att producera, utan där vi själva tar kontrollen över förutsättningarna för våra liv, tar plats i vår egen värld. Lite sådär som maskrosorna tar plats, helt oombedda.

Be Nordling är översättare, skribent och stadsodlare.